թերով՝ 1.510,618 ռ. 62 կ., յետ է վերցրած՝ 1,393,253 ռ. 66 կ.:

Ընկերութեան ծախսերը՝ 13,271 ռ. 69 կ.: Ընդհանուր զուտ եկամուտ՝ 22,751 ռուբ. 31 կ.:

Բացի սորանից, որքան մեզ յայտնի է, փոխադարձ կրէդիտի ընկերութիւնը փող է տալիս գումարներ 9 տոկոսով (որ սորա պէս հիմնարկութեան համար, եթէ նա կամենում է իր բուն նշանակութիւնը հասնել,—թանգ է), իսկ վերցնում է գումարներ պահելու և աճեցնելու համար 5 տոկոսով, ուրեմն շահվում է այդ գործառնութիւնից 4°|°:

Եթէ սորան աւելացնենք, որ ընդունելութեան մասնաժողովը կազմված է այն մարդիկներից, որք աւելի համակրում են անեւորների մի քանիսներին և ոչ թէ միջին բազմութեանը, փոխանակ փոքր գումարներ աշխատում են մեծ գումարներ փող տալու,—այն ժամանակ 'ի հարկէ 9% շատ թանգ չէ, բայց միջոց է տալիս գուցէ նոյն աւնեորներին իրանց վերցրած գումարները աւելի մեծ տոկոսներով մանաւոր անձանց շահով տալու...

Նոյն նստում ընկերութեան խորհուրդը հնաւեաց առաջարկութիւնն որաւ՝ բանկի կապավարչի ռոճիկը 3000 ռ. բարձրացնել մինչև 4500 ռուբլի, իսկ նրան հասնելու տոկոսը (3%) դարձնել 2%: Կիրեկտորներին, որք առանց ռոճիկ էին և բաւականանում էին 3%, նշանակել տարեկան 2000 ռ. և 2% շահից: Նմանապէս ռոճիկներ աւելացրին գլխաւոր հաշուապահին, գլխաւոր գանձապահին և միւս ծառայողներին, այնպէս որ ընդհանուր ծախսը հասաւ 24.000 ռ.:

Բոլոր առաջարկութիւնները ընդունվեցան և չէր էլ կարող այլապէս լինել, որովհետև բուէարկութիւնը բացարձակ էր և ոչ գաղտնի: Անդամների առանձնած մասը ընկերութեան ներկայացրած ունեն իրանց մուրհակները, և գիտաւորութիւն ունեն դարձեալ ներկայացնել, ուրեմն նրանք կամայ ակամայ պիտի աշխատէին բանկի մէջ լէշխանութիւն ունեցող անձերի սիրտը գրաւել... եթէ ոչ, գուցէ նոցա մուրհակները պիտի մերժվէին...

Մի տարի է միայն, որ ընկերութիւնը գոյութիւն ունի, և ահա նրա ծախսերը յանկարծ կրկնապատկվում են:

Չը մոռանանք, որ ընկերութիւնը իր վրա փոխադարձ կրէդիտի անուն է կրում..: Եթէ ես, որպէս անդամ, 1000 մանէթի գումար եմ մոցրել,—10,000 մանէթի պատասխանատուութեան ներքոյ եմ..

Վերջապէս, եթէ դրեթէ բոլոր եկամուտը ծառայողներ պիտի ստանան, էլ ինչ օգուտներ պիտի սպասի, ինչ ինտէրէս պիտի ունենայ ընկերութեան անդամը: Նա կարող է իր համար կրէդիտ բանալ նոյն հեշտութեամբ և առևտրական բանկում..

Ընդհանուր ժողովի նախագահ. պ. Կարդանովը չը կամեցաւ քուէարկել անդամներից մինի առաջարկութիւնը, որ ծառայողներին ռոճիկ նշանակելու և անդադար բարձրացնելու տեղը, տրվէր մի յայտնի (գուցէ բարձր) տոկոս զուտ եկամուտից... Նմանապէս զարմանալի է, թէ ինչ է պատճառ, որ խորհուրդը առաջուց չէ յայտնում տպագրութեան միջոցով, ընդհանուր ժողովին առաջարկվելու խնդիրների պարունակութեան մասին, որ անդամներից իւրաքանչիւրը քիչ շատ պատրաստված կարողանայ ներկայանալ ընկերութեան տարեկան ընդհանուր ժողովին... Գուցէ նրա համար, որ այդ օգուտ չէ...

Յիշենք, թէ ինչ էինք ասում մենք այդ ընկերութեան մասին, երբ նա նոր էր հիմնվում, և այժմ կատարվում են արդեօք մեր գուշակութիւնները:

Մենք ասում էինք *) որ այդ տեսակ ընկերութեան նպատակը պիտի լինի մանր կրէդիտի կարօտութիւն ունեցող անձերի ձեռնարկութիւններին նպաստել: Աւստի այդպիսի հիմնարկութիւնը պիտի աչքի առաջ ունենայ ներկայացնել բազմաթիւ արդիւնաբերող դասերին որքան կարելի է էժան կրէդիտ: Եւ յետոյ մենք աւելացնում էինք:

Եթէ բանկի կառավարութիւնը մեծ կրէդիտի կուտակիչների ձեռքը կ'ընկնի,—այն ժամանակ ընդունելութեան մասնաժողովը նախապատւելով մեծ կրէդիտը, կը նպաստէ մեծ կրէդիտի կարօտութիւն ունեցող անձերի ընդունելութեանը: Սորա հետևանքը այն կարող է լինել, որ միջին և փոքր կարօտութեան դասերի անտեսական զրութիւնը ոչ թէ կը լաւանայ, այլ կը վատանայ, որովհետև հարուստ մարդիկը հեշտութեամբ ստանալով էժան կրէդիտը բանկի մէջ, մի և նոյն ստացած գումարները բարձր տոկոսներով փոխ կը տան միջին և փոքր կարօտութեան մարդիկներին:

Ընկերութիւնը կը հասնէր իր նպատակին, եթէ հետևէր այդ տեսակ հիմնարկութիւնների կանոնագրութեան բուն ոգուն և նշանակութեանը, այսինքն առաջարկէր էժան կրէդիտ քաղաքի բնակիչների բազմութեան միջին դասին) և նպաստէր արդիւնաւոր դասի արդիւնաբերութեանը..

Բայց արդեօք այդպէս են անում..

ՆԱՄԱԿ ԵՐԵՒԱՆԻՑ

Պ. Պաճկուանու նամակները բաւական ժամանակ է ընդհատվել են, ինչ անենք. ես կարծում եմ, որ այդ նրա մեղքը չէ, այս մեր Երևանի երևելի յատկութիւններից մէկն է. Երևանցիքս ամէն բանում այդպէս ենք, և եթէ ապրելու կարիքը չլինի, գուցէ մեր երկրի բնակութիւնն էլ երեսի վրա ձգենք և մեր արդիւնաւոր հողից ոչինչ օգուտ չքաղենք, բայց հացի խնդիրը այդ մի բանումը մեզ արխայրել է և մենք Երևանու բոլոր գաւառական ժողովուրդներս էլ երկրագործութեան և այգեգործութեան մէջ երևելի ենք, Նս առելով չխմանս, թէ մեր մէջ մտցրել ենք բոլոր երկրագործութեան նոր հնչո և օգտաւէտ միջոցները, քաւ լիցի, մենք մեր պապերից ստացած ձեռքից թողնելու չենք և եթէ մեր ամէն մինին հարցնես պատճառը, բոլորիս պատասխանը մի և նոյն է. Էհ սրանից աւել ինչ հարկաւոր է գլուխներս ծոքացնենք, սրանով էլ բաւականանում ենք, ասենք թէ շատ էլ հարստանանք, վերջը մեռնելու չենք. Այս ծուլութիւնն է մեր յառաջադիմութեան անհոգութիւնն ու անտարբերութիւնն է մեր գանձը։

Երևանու այդ դրութեան մէջն էլ գլորվել է, կարծում եմ, պ. Պաճկուանին, և որովհետև նա չգրեց իւր նամակները, ես ուզում եմ նկարագրել հէրու ամառ իմ քեզ հետ Էջմիածին եղած օրական տեսածներս և խնդրում եմ, որ դու էլ այդ տեղի լրագիրներից մէկի մէջ հրատարակել տաս.

Յիշում ես, բարեկամ, Վաղարշապատ մտած միւս օրը, երբ այց-ելանք Էջմիածնին, տեսնուեցանք մեր ազգի ալօթարար Հայրերի հետ, ման եկանք բոլոր նշանաւոր տեղերը, պտտեցինք հանգուցեալ Ներսէս կաթողիկոսի անտառը, որ ընկած է Էջմիածնի հարաւային կողմը. այն ժամանակն ամառ էր, բայց անտառը ներկայանում էր մեր աչքին աշնան տերևաթափ ժամանակը. 100 առոր ծառեր չորացել էին, բոլորովին բարձր թողած էր այն առաջին ծառաստանների տարածութիւնը, որը ոչ միայն, ինչպէս ասում են, եթէ լաւ խնամվէր, կարող է տարին մի քանի հազարներ եկամուտ բերել, այլ և զարդում է Վաղարշապատի օդը. Հազարաւոր ծառեր ճղքնակոտոր եղած՝ անհող թափուած էին, անտառի պահպանող լայնատարած լիճը, որը յիշեալ հանգուցեալ Ներսէսի սխրագործութիւններից մէկն է, չորացել, խորքումը մի փոքր հոտած ջուր էր մնացել ու այն տեսակ տեսակ ձկները, որոնք մեծ մեծ ծախքերով հանգուցեալից բերուած են այլ և այլ տեղերից, այն հոտած ջրի մէջ իրենց վերջին շնչումն էին. Քանի մարդկանցից հարցրինք պատճառը և ամէնքից հետևեալը լսեցինք. «Էհ ում հոգն է». Ես յիշում եմ, երբ անտառի մի մասը կազմում էր թթենի ծառեր և այն ներքևն ընկած աւերակը էր չորամոխ լիքը ու մտաքրս էր հանվում, բայց հիմայ թթենի ծառերի կէսն էլ չէ մնացել և ի զուր մի քանի մայրաւներ տեղ են բռնել այս անտառումը. Ես յիշում եմ, երբ այդ լիճը ջրով լի ծփում էր, ջրում էր, ոչ միայն անտառը, այլ և նրա ներքևի արտերն էլ, որոց ծայրը մինչև Շօրլու է հասնում, յիշում եմ, երբ ուխտաւորները զուարճանում էին լճակի վրա նաւակի մէջ նստած թիավարելով և այնուամենայնիւ ոչ մի տեղ էլ ջուրը չէր պակասում, բայց այս ամառ ոմանք ջրի պակասութիւնն էին պատճառ բերում. բայց գիտնականները, որ շատերն էլ ասում էին. «եթէ ջուրը կանոնաւոր ամէնքիս բաժանվի և հարստահարութիւն չգործ դրվի մի քանի իւրեանց ազգականների կամ ծանօթների համար այգիներ անկող հայրերից, ապա ջուրը ոչ մի տեղ պակաս չի լինիլ»։ Ես արդարև յիշում եմ, երբ մենք շուռ եկանք Վաղարշապատի այգիները և արտերը, մի քանիսը բոլորովին կանանչ էին, իսկ մեծ մասը տերևաթափ եղած, և երբ հարցնում էինք այն դալար այգիների տէր լինելը, իմանում էինք, որ նոցանից շատերը նոր այգեպեր հայրերի են, մի քանիսն էլ Վաղարշապատի նշանաւոր և ներգործող բնակիչներինը, իսկ չոր մասը ժողովրդի անկարող դասինը, որոց թուումը և լճակն ու անտառը։

Բայց դու մի մոռանար նոյնպէս Էջմիածնի մեծագործութիւնն էլ, ահա տես վանքի պարսպից դուրս այդ երկյարկեան նոր շինութիւնը, որ դեռ աւարտված չէ, տես դրա ներսը, շատ սենեակները, կարդա դրան ճակատի այդ մարմարեայ քարի վրա ոսկեգանգակ շրջանակով դրած արձանագիրը։ «Ողորմութեամբն Աստուծոյ ազգասէր Կաթողիկոս ամենայն Հայոց Տ. Տ. Գէորգ Դ. Կ. Պօլսեցի յոգնաջան աշխատութեամբ կառոյց զայս ճեմարան վասն ժառանգաւորաց մայր Աթոռոյ սրբոյ Էջմիածնի, արդեամբ վեհակին Աստրախանայ և օժանդակութեամբ Հայոց բնակելոց ի սահմանս Ռուսաստանեայց յամի փրկչի 1871 և Հայոց ՌՅԻ»։

Ահա արձանագրից իմացար, որ դա է Էջմիածնի ճեմարանը, որին բնակիչները ակադեմիա անուն են տալիս, այդ ահա մեր ներկայ Վեհափառ Հօր մեծագործութեանց մէկն է, այդտեղ պիտի ուսանին և կանոնաւոր կրթութիւն ստանան մեր ապագայ հոգևոր հայրերը, այդ տեղից պիտի ստարտեն մեր քահանայացուքը, որ երկար չաւէ ներկայ հոգևորականութեան խայտառակ տգիտութիւնը։ Ինչպէս լսում ենք, արդէն պատրաստված են ուսումնարանի արդեանց աղբիւրները և չէնքը վերջանալուն պէս պիտի հրաւիրվին ուսուցիչներ և ուսանողներ։

Մտիր Էջմիածնայ պարիսպը և անցիր վանքի արևելեան կողմը, նայիր այդ յաւելուած երկու նոր բոլորակ գմբէթները, որոնք վանքի արևելեան կողմի չարունակութիւնն են դարձած, կարդա և այդ մարմարեայ քարի արձանագիրը։ «Ողորմութեամբն Աստուծոյ ազգասէր Կաթողիկոս ամենայն Հայոց Գէորգ Դ. Կոստանդնուպոլսեցի կառոյց զիւրս պահարանս զայսոսիկ բազում ջանիւք և զարդարեաց պայծառացոյց զմայր տաճարս սուրբ Էջմիածնի նպաստիւք բարեպաշտ ժողովրդոց Հայոց Ռուսաստանեայց յերրորդում ամի հայրապետութեան իւրում ի թուականութեան փրկչին 1869 և Հայոց ՌՅԺԸ»։

Հիմա իմացար, որ այդ էլ մեր Վեհափառի մեծագործութեանց մէկն է, այդ աւանդատունն է Էջմիածնի, մասանց խորաններն են դրա ներսը, այն սուրբ և նուիրական աւանդները՝ մասունքները մինչև հիմա թափուած էին նեղ խորանի մէջ և այժմ, ինչպէս տեսնում ես, արժանաւոր աւանդներին և արժանաւոր պահարան։

Մտանք և Էջմիածնի թանգարանը, մի քանի տարիներ են, որ հազարաւոր հին ձեռագրներ աքաղվել են փոշիներից և մկների ատամներից, հիմա, ինչպէս տեսնում ես, կանոնաւոր պահարաններու մէջ համարներով նշանակուած բոլորը, առանձին ման արած ամէն միատեսակ պարունակութեան մատեանները, գեր. Ներսէս երիտասարդ վարդապետն էլ վերակացու կարգված. բայց ափսոս, որ ինչպէս լսեցինք, շատ պիտանի ձեռագիրներ մինչև թանգարանի կանոնաւորվելը անհարազատ ձեռքերից անհետացել են, և եթէ չեմ սխալվում, մի քանիսը նրանցից բարձրերի փեսուրների հետ սրանից մի քանի տարի յառաջ պատառատուած ու ցրված կը լինէր մի օր, Թիֆլիզի փողոցներումը։

Ասենք թէ ներկայ թանգարանի միջի գտնուած ձեռագրներից շատերը միշտ կը մնան անտիպ, ճառ-ընտիրներ ու աստուածաբանական գրվածներ լինելու պատճառաւ, բայց յոյս կայ, որ նրանցից շատերն էլ ժամանակաւ մեծապէս պիտանի կը լինեն հայ գրականութեանը և պատմութեան վրա մի նոր լոյս կը ձգեն։ Կան և այնպիսի ձեռագրներ էլ, որոնք մի հատորի մէջ զանազան նիւթեր են պարունակում, պատմաբանական, աստուածաբանական և այլն, մի խօսքով, էլ այսուհետև երկիւղ չկայ Էջմիածնի թանգարանին, մանաւանդ եթէ նրանց կատալոգն էլ տպվի։

Զգիտեմ, ինչի համար երեսի վրա ձգած է Զանգուից հանելիք ջուրը, որը եթէ դուրս գայ, մ[...] տարածութիւն պիտի ջրվի և Էջմիածնին մ[...] եկամուտ պիտի բերէ. Լսեցի, որ մօտաքրութիւն կ[...] այն առուն կապալով տալու, որի հանոյը մի ք[...] տարիներ իւրաւոնք պիտի ունենայ օգտվիլ ա[...] հողերից և պայմանաժամը լրանալուն պէս պի[...] մնայ Էջմիածնի սեփականութիւն։

Այս մասին մանրամասն տեղեկութիւններ [...] ժողովեմ և քեզ կը գրեմ։

Մելք Բէշի

ՆԱՄԱԿ ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ

1791 թուին վախճանվում է Կալկաթայում [...] Սարգիս Ծատուրեան Գաւիթ Օրբէլեան թողնելով անգղիական բանկում 80,000 յուն ոսկի (դրամ անուն)։ Յիշեալ գումարը նա կտակում է յանձնել իւրեան յաջորդ ժառանգներին։

Յովհաննէս և Յակոբ Օրբէլեանցները,—18[...] թուին սեպտեմ. 25-ին, առնելով իւրեանց հ[...] մի վկայական, որ վաւերացրած է լինում Տաթևու վանահօր Սիմէօն վարդապետի, նորա միաբան մի քանի վարդապետների, մետրապօլիտ Հասան-Ջալալեանի և այլ շատ ծեր մարդկերի ստորագրութեամբ,—գնում են Կալկաթա, և յայտնում են իւրեանց որպէս ազգականներ հանգուցեալ կտակօղի։ Տեղային կառավարութիւնը [...] յարգում նոցա վկայագիրը իբրև չը վաւերացրա[ծ] բարձ. հոգևոր իշխանութեան կողմից։

1868 թուին ըստ խնդրանաց Յովհաննէսի [և] Յակովբայ Օրբէլեանց Ղարաբաղու կոնսիստորիա հրամանագրով ի 14 հոկտ. № 2 կարգում է քննութեան անձ Արտեմեանց ստուգել Ջակեգին, Գիւղեում, Վաչական, Բաղաբուրջ և Բէ[...] գիւղերում նոցա ազգաբանութեան մասին։ Բայց յիշեալ գիւղերի բնակիչներն գնում են բողոքագրով ի 12 նոյեմ. նոյն ամի Զանգեզուրի գաւառապետին և ի 30 դեկտ. նոյն ամի Սինոդին յայտնում են, թէ Արտեմեանցը, ամենևին տեղեկութիւն չը հաւաքելով նոցանից, սուտ վկայական է տուել Յովհաննէս և Յակոբ Օրբէլեանցներին։

Նոյն Յովհաննէս և Յակոբ Օրբէլեանցները իւր[եանց] խնդրագրով, ի 26 յունիսի, ի 28 յուլիսի 186[8] ամի և ի 12 հոկտ. 1869 ամի, խնդրում են սինոդից տեղեկութիւն տալ նորանց Սարգիս Ծատուրեանի կտակի մասին Վեհ. Ներսէս Կաթողիկոսի գործերից։ Սինոդն ի 31 դեկտ. 1869 ամ[ի] № 2564, և ի դեկտ. (թիւն անյայտ է) 1872 ամ[ի] (№ անյայտ է) հաղորդում է նորանց ի ձեռն Ղարաբաղու կոնսիստորային թէ Ներսէսի գործերի մէջ չկայ ոչ կտակը, ոչ նորա պատճէնը և ոչ մի այլ տեղեկութիւն Ծատուրեանի կտակի մասին։ Այսու ամենայնիւ Սինօդը ի 13 նոյեմբ. 1870 ամի № 2019 հաւատարմագիր է ուղարկում Կալկաթայ Աբգարեան ընկերութիւնը աշխատել, դուրս բերել Ծատուրեանի կտակած փողը արքունի բանկից, որը չէ յաջողվում։

Ի 1872 ամի յայտնվում են Էջմիածին Օրբէլեանցների մի խումբ Ծատուրեանի կտակի մասին, որք էին Կոստանդնուպօլսոյ բնակիչ Աղէքսան Մկրտչեան Օրբէլեանց, Շուշեցի ժահան[...] Յովհաննէս Կարապետեան Օրբէլեանց, Սիւնեաց նահանգէն Աստիճանաւոր Մատթէոս տէր-Կոստանդեան Օրբէլեանց։ Իսկ նորա ոչինչ բաւականութիւն չստանալով իւրեանց ի 25 մայի[սի] 1872 ամի Վեհ. Կաթողիկոսին մատուցած խնդրագրէն, հեռանում են։

Յիշեալ պարոններից ոմանք անցեալ տարու աշունից գնացել են Կալկաթայ հանգուցեալ Ծատուրեանի կտակած փողն ստանալու, չը նայելով որ մի անձն կողմնակի կերպով աշխատում է նոյնը իւր ձեռքը ձգել...

Որքան այդպիսի գումարներ կորան և կորչում են ազգի անուշադրութիւնից....

***

ՆԱՄԱԿ ՀԻՆ ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ

Այստեղ վաճառականութիւնը որպէս և ամենայն արհեստ դեռ նահապետական խորին ստրկութեանը հպատակ է, ոչ միայն փոփոխութիւն հարկաւոր է համարվում այլ և չարաչար հալածանքի տակ է. Ամենայն ոք ով և ունէր, կարող էր ձեռք բերել մի դրամագլուխ (շատ թէ քիչ), իսկոյն ձեռնարկում է մի խանութ բաց անելու և վաճառականութիւն սկսելու. առանց փոքր ի շատէ դպրոցական վերաբերեալ տեղեկութեան, առանց հաշուեգիտութեան, առանց ընկերութեան. այո՛ շատ անգամ առանց կարդալ և գրել գիտելու, [...] «ես ալիմ եմ աւելի» գրէր գոնէ մի տեղ։ Ա[...] հոգս չէ... ոչ ապարէն վաճառականութեան ն[...] պատակն է արդիւնաբերել. իսկ Նախիջևանցի[ք]

---

*) Տես «Փոխադարձ կրէդիտի բանկ». —Գրիգոր Արծրունու բրօշիւր և նմանապէս անցեալ 1872 թուի «Մշակի» 14-րդ համարը։